

XX ASRDA TILSHUNOSLIKNING EVOLYUTSIYASI: GLOBAL TIL**NAQSHLARINI OCHISH**

Ismatova Dilnoza Ixlosjonovna

Nizomiy nomidagi TDPU

O'zbek tili va adabiyoti yonalishi

Tel: 93 8120421

O'qituvchi: Norova Shahodat Bahodirovna

Kirish

Tilshunoslik sohasi XX asr davomida sezilarli o'sish va o'zgarishlarni boshdan kechirdi. Olimlar turli mintaqalardagi tillarni yangi metodologiyalar bilan o'rganib chiqdilar, bu esa global til naqshlarini chuqurroq tushunishga yo'l ochdi. Ushbu maqola ushbu davrda jahon tilshunosligini shakllantirgan inqilobiy o'zgarishlar va ularning jamiyatga ta'sirini yoritishga qaratilgan.

20-asrda tilshunoslik sohasidagi asosiy o'zgarishlardan biri struktural tilshunoslikning paydo bo'lishidir. Ferdinand de Sossyur va Leonard Blumfeld kabi olimlar tomonidan ilgari surilgan bu yondashuv til tuzilishi va uning elementlari orasidagi munosabatlarni tahlil qilishga qaratilgan. Turli tillarning fonetikasi, fonologiyasi, morfologiyasi, sintaksisi va semantikasini o'rganib, tilshunoslar tildan foydalanishni tartibga soluvchi asosiy qolip va qoidalarni aniqlay oldilar.

Strukturaviy tilshunoslik harakati nafaqat alohida tillarni tahlil qilish uchun asos yaratdi, balki turli tillarni taqqoslash va tasniflash uchun imkoniyatlar ochdi. Tilshunoslar tillar orasidagi universallik va variatsiyalarni aniqlashni maqsad qilib, til oilalari va til tipologiyalarini tadqiq qila boshladilar. Ushbu qiyosiy yondashuv Noam Xomskiyning "Umumjahon grammatikasi" kabi nazariyalarning rivojlanishiga olib keldi, unda barcha odamlar tilni o'zlashtirishga imkon beradigan tug'ma tilni o'zlashtirish qurilmasiga ega ekanligini ta'kidlaydi.

20-asrda tilshunoslikning yana bir muhim rivojlanishi sotsiolingvistikaning yuksalishidir. Uilyam Labov va Dell Xayms kabi olimlar til va jamiyat o'rtasidagi munosabatlarni o'rganib, sinf, jins va etnik kelib chiqishi kabi ijtimoiy omillar tilning o'zgarishi va o'zgarishiga qanday ta'sir qilishini o'rgandilar. Ushbu tadqiqot sohasi turli ijtimoiy kontekstlarda tildan foydalanish dinamikasini va o'ziga xoslikni yaratish va aks ettirishda tilning rolini yoritib berdi.

Bu davrda strukturaviy va sotsiolingvistikadan tashqari tilshunoslikning psixolingvistika va kognitiv tilshunoslik kabi boshqa kichik sohalari ham vujudga keldi. Psixolingvistika tilning miyada qanday qayta ishlanishi va lingvistik bilimlarning qanday o'zlashtirilishi va ifodalanishini o'rganadi. Kognitiv tilshunoslik esa til va idrok o'rtasidagi munosabatni o'rganadi, tildan foydalanish va tushunishda kontseptual tuzilmalar va metafora rolini ta'kidlaydi.

20-asrda tilshunoslikdagi inqilobiy o'zgarishlar jamiyat hayotiga katta ta'sir ko'rsatdi. Tilshunoslik tadqiqotlari tilni, ayniqsa yo'qolib ketish arafasida turgan va marginallashtirilgan tillarni saqlash bo'yicha sa'y-harakatlarga hissa qo'shdi. Shuningdek, u tilni rejalashtirish va siyosatni ishlab chiqishda, til ta'limi, standartlashtirish va til huquqlari bilan bog'liq qarorlarni qabul qilishda hal qiluvchi rol o'ynadi.

Bundan tashqari, tilshunoslikdan olingan tushunchalar tilshunoslikning o'zidan tashqari turli sohalarga ham ta'sir ko'rsatdi. Masalan, psixologiya, antropologiya va aloqa tadqiqotlari kabi sohalarda til va uning mexanizmlarini tushunish insonning xatti-harakati, idroki va madaniy amaliyotlari haqida qimmatli tushunchalarni beradi.

1. Strukturizm va uning ta'siri

Ferdinand de Sossyur boshchilik qilgan struktural tilshunoslikning paydo bo'lishi 20-asr boshlarida tilni o'rganishda inqilob qildi. Strukturalizm tillarning o'ziga xos tuzilishini tahlil qilishga e'tibor qaratdi, tilning alohida nutqiy harakatlar emas, balki ijtimoiy hodisa sifatidagi ahamiyatini ta'kidlab, Sossyurning lingvistik belgi, belgilovchi bilan ishora qiluvchini farqlash kabi tushunchalari zamonaviy tilshunoslikka asos solgan.

2. Tasviriy tilshunoslik va Boaziy ta'siri

Ko'pincha Amerika tilshunosligining otasi deb ataladigan antropolog Frans Boas tilni o'rganishga tavsifiy yondashuvni qo'llab-quvvatladi. Boas o'ziga xos grammatik tuzilmalari, so'z boyligi va fonetikasini tushunish uchun turli madaniyatlar tillarini kuzatish va hujjatlashtirishga urg'u berdi. Boasian tilshunosligi mahalliy tillar va madaniyatlarning qadr-qimmatini ta'kidlab, tilni saqlashga katta hissa qo'shdi.

3. Fonetika va fonologiya

20-asrda fonetika va fonologiya sohasidagi yutuqlar nutq tovushlari va ularning tashkil etilishini tushunish uchun asos bo'ldi. 1888 yilda Xalqaro fonetik assotsiatsiya tomonidan nashr etilgan Xalqaro fonetik alifbo (IPA) turli tillardagi tovushlarni belgilash uchun ishlatiladigan belgilarni standartlashtirdi. IPA aniq fonetik transkripsiyani osonlashtirdi, bu tillar va dialektlardagi nutq tovushlarini o'rganish imkonini berdi.

4. Ijtimoiy lingvistika va til o'zgarishi

20-asr o'rtalarida til va jamiyat o'rtasidagi munosabatlarni o'rganuvchi fan sifatida sotsiolingvistika paydo bo'ldi. Uilyam Labov kabi kashshoflar tilning xilma-xilligi va o'zgarishiga e'tibor qaratdilar, tilning ijtimoiy sinf, etnik kelib chiqishi va jinsi kabi omillarga qarab farqlanishiga e'tibor berishdi. Ushbu tadqiqotlar tilga xos bo'lgan boy madaniy dinamikani ochib berdi va lingvistik tarafkashlik va noto'g'ri qarashlarga qarshi chiqdi.

5. Generativ grammatika va Noam Xomskiy

Noam Xomskiyning ishi 20-asr o'rtalarida tilshunoslik sohasida paradigma o'zgarishiga olib keldi. Xomskiy generativ grammatikani kiritdi, unda til insonning tug'ma kognitiv qobiliyatidir. Uning nazariyalari tilning ichki shaklda qanday paydo bo'lishini tushuntirishga yordam berdi va sintaksis, semantika va pragmatikani o'rganishni o'zgartirdi. Xomskiyning

“Sintaktik tuzilmalar” (1957) nomli nufuzli kitobi zamonaviy tilshunoslik nazariyasiga asos solgan.

6. Korpus tilshunosligining yuksalishi

Raqamli davr tilshunoslar uchun inqilobiy vositani olib keldi: korpus. Korpus - bu turli kontekstlar, tillar va vaqt oralig'idagi matnlarning katta, tuzilgan to'plami. Hisoblash tilshunosligining rivojlanishi bilan korpus til naqshlari, so'z chastotalari va kontekstual foydalanishni tizimli tahlil qilish imkonini berdi. Korpusga asoslangan tilshunoslik 20-asrda rivojlanib, lingvistik nazariyalarni asoslash va tilni miqdoriy nuqtai nazardan tekshirish uchun empirik dalillarni taqdim etdi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, tilshunoslik sohasi XX asr davomida yangi metodologiyalar va turli mintaqalardagi tillarni kengroq o'rganish natijasida sezilarli o'sish va o'zgarishlarni boshdan kechirdi. Strukturaviy tilshunoslik, sotsiolingvistika, psixolingvistika va kognitiv tilshunoslikdagi o'zgarishlar til tuzilishi, jamiyatda til qo'llanilishi, miyada tilni qayta ishlash, til va idrok o'rtasidagi munosabatlar haqidagi tushunchamizni chuqurlashtirdi. Ushbu yutuqlar nafaqat tilshunoslik tadqiqotlarini ilg'or qildi, balki jamiyatga keng ko'lamlil ta'sir ko'rsatdi, tilni saqlashga qaratilgan sa'y-harakatlarga, til siyosatini ishlab chiqishga va turli fanlararo sohalarga ta'sir ko'rsatdi.

20-asrda tilshunoslik sohasi turli kichik fanlar bo'yicha ajoyib o'zgarishlarga guvoh bo'ldi, bu bizning til haqidagi bilim va tushunchamizni sezilarli darajada kengaytirdi. Strukturizm, tavsiflovchi lingvistik, sotsiolingvistik, generativ grammatika va korpus lingvistikasi butun asr davomida erishilgan ko'plab muhim bosqichlardan faqat bir nechtasi. Ushbu yutuqlar nafaqat insonlar bilan muloqot qilish haqidagi tushunchamizni boyitdi, balki butun dunyo bo'ylab til xilma-xilligi va madaniy merosni qadrlashni kuchaytirdi. 21-asrda tilshunoslik rivojlanishda davom etar ekan, biz global til naqshlarining nozik jihatlari haqida qo'shimcha tushunchalarni kutishimiz mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Yuldashev, Odiljon. "РАСЧЁТ СИЛОВЫХ ХАРАКТЕРИСТИК ТЕХНОЛОГИЧЕСКОГО ПРОЦЕССА ОБРАБОТКИ ПОЧВЫ." НАУКА И МИР (2021).
2. Tursunovna, Abdullayeva Kamila. "TECHNOLOGICAL EDUCATION AND PROFESSIONAL CHOICE PLANNING." Journal of Intellectual Property and Human Rights 2.10 (2023): 37-45.
3. Ganiyevich, Dosmatov Togonboy. "THE POWER OF INTERACTIVE METHODS IN TECHNOLOGY CLASSROOMS: ENHANCING LEARNING THROUGH

- ENGAGEMENT." Galaxy International Interdisciplinary Research Journal 11.10 (2023): 347-349.
4. G'aniyevich, Do'smatov To'g'onboy. "THE FACTOR OF USING NEW PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN IMPROVING LESSON EFFICIENCY." (2022).
 5. Rafikovna, Isakova Zukhra, Barkhayot Toshpolatovich, and Meyliboev Rakhmatali Inomjonovich. "THEORETICAL BASIS OF PREPARING FUTURE IT TECHNOLOGY TEACHERS FOR INNOVATIVE ACTIVITY." Web of Scientist: International Scientific Research Journal 3.11 (2022): 803-812.
 6. Usmanovich, Olimov Baxtiyorjon, et al. "SELECTION OF ACTIVE TEACHING METHODS IN TECHNOLOGICAL TRAINING SESSIONS." International Journal of Early Childhood Special Education 14.7 (2022).
 7. Rafikovna, Isakova Zukhrakhon. "RAW MATERIALS OF SEWING MATERIALS: FIBER TYPES." Open Access Repository 9.11 (2022): 180-181.
 8. Karimov, M. A., B. B. Yuldashov, and Q. O. Fayzullaev. "DIRECTIONS FOR USING COMPUTER TECHNOLOGIES IN TEACHING THE SCIENCE OF "DRAWING GEOMETRY"." EPRA International Journal of Research and Development (IJRD) 7.12 (2022): 92-95.
 9. Toshpo'latovich, Yuldashev Odiljon. "THE IMPORTANCE OF USING NON-STANDARD TEST TASKS IN MONITORING STUDENT KNOWLEDGE." Open Access Repository 9.11 (2022): 44-53.
 10. Yuldashev, O. T. "Development prospects of investment insurance product "Unit-Linked"." International Finance and Accounting 5.1 (2020).